Lékařství, nebo magie?

„Magie není přijímána jako část filosofie, ale stojí mimo ni se svými falešnými tvrzeními: je milenkou všeliké formy neřesti a zlovůle, lže o pravdě a vskutku zamořuje lidské mysli, odvádí je od božského náboženství, podněcuje je k démonickým kultům, podporuje rozklad morálky a pobízí mysli svých příznivců ke všelikému prostopášnému a zločinnému počínání."

Hugo od Svatého Viktora (asi 1097–1141)

Vstup magie do evropského světa nebyl prost odporu, především ze strany církevních kruhů. Hugo působil v augustiniánském klášteře Svatého Viktora v Paříži a sám proslul jako mystik. Ovšem křesťanský. Zemřel v době, kdy se Evropa teprve začala seznamovat s arabskou vědou. Přibližně v roce úmrtí Huga byl do latiny přeložen první alchymický spis a tehdy se také v tomto jazyce objevilo poprvé dílo ***Secretum secretorum***, o němž jsme psali minule.

Je pravda, že se tato nejslavnější kniha s tématikou tajemství dostala do Evropy vlastně poměrně pozdě překladem z arabštiny, ale předcházely jí četné spisy, z nichž většina je ztracena; víme o nich jen ze zmínek v jiných textech. V každém případě však svět tajemna, jenž se rodil ve starém Římě na přelomu letopočtu, produkoval díla, která třebaže měla v titulu „tajemství", zas úplně taková nebyla. Šlo například o pojednání o léčivých bylinách, jak je znaly bylinářky a kořenářky.

To bylo podhoubí, které stále žilo, přečkalo i pád Římské říše, a dnes ho spíš tušíme, když patrně většina rukopisů podlehla zkáze. Už během existence impéria se tyto spisy šířily velmi zvolna na sever, k okraji státu. Po jeho zániku se zmíněné texty začaly pohybovat výrazněji severním směrem a z těch, které se alespoň trochu zachovaly, je patrné, že se s nimi pracovalo. Porovnáním jejich verzí se občas dá zjistit, která je mladší – při opisování rukopisu přidal autor rostliny vyskytující se v severní Evropě.

S tajemstvími to bylo složitější, což je nutno uvést v širších souvislostech. V evropském středověku se hojně používal latinský termín ***ars***, „umění". Dnes se význam slova zúžil, ale tehdy „umění" označovalo jakoukoli dovednost, takže v dobových spisech se píše například o umění kováře a text popisuje, jak vyrobit kladivo nebo pilník. Nejednou nesly takové rukopisy v záhlaví ještě další slovo – tajemství. Je to pochopitelné, protože řemeslníci chránili svoje znalosti před možnou konkurencí; pokud už někdo popsal nějaký technický postup, svěřoval to čtenářům jako tajemství.

Výsledkem bylo, že rukopisů „knih tajemství" vzniklo asi velmi mnoho, přičemž mezi nimi nechybějí například i kuchařky. V tomto kontextu pak nepřekvapí, že léčení lidí bylo tajemstvím nad jiná. V těchto textech, prakticky výhradně latinských, se někdy objevuje obrat ***probatum est***, „je vyzkoušeno". Občas tomu skutečně tak bylo, ale mnohdy to znamenalo, že autor takovou činnost jen viděl, ale sám ji neprováděl.

Zůstaňme ještě u magie, proti níž vystupovaly církevní autority. To, co učenci nejednou označovali jako magii, bylo jen cosi neznámé, nepochopitelné. A toho bylo hodně, počínaje nejrůznějšími přírodními jevy až po problémy nejzásadnější, které se týkaly medicíny. Co tehdy lidé znali o nemocech, o jejich příčinách? Velmi málo. V křesťanské Evropě se samozřejmě objevila dvojí otázka – zda je vůbec možné poznat všechna tajemství a zda úsilí po takovém poznání není vlastně v rozporu s vírou. Dostáváme se k medicíně, protože co mohlo zajímat více než lidský život, zdraví, smrt?

Podstatné z hlediska výuky medicíny bylo lpění na starých autoritách, které církev uznala, takže se vycházelo z učení Hippokrata z Kóu (tradičně 460–377 př. n. l.) a Galéna z Pergamu (asi 129–199 n. l.). Později, po přeložení z arabštiny, k tomu přibylo dílo Avicennovo (980–1037; skutečným jménem Alí Abú ibn Síná al-Husajn ibn Abdalláh). Jeho spis ***Kitáb al-Qánún fi at-tibb*** (***Kánon medicíny***) byl ještě v 16. století uznávanou učebnicí lékařství. Scholastická výuka medicíny tak byla zvláštní kombinací náboženských představ s učením dávných autorit, z hlediska křesťanství vlastně pohanských. Vliv církve byl ve vrcholném středověku mimořádný. Roku 1163 vydal církevní koncil konaný v Tours edikt ***Ecclesia abhorret a sanguine*** (Církev se hrozí styku s krví), jímž byly přeneseny všechny chirurgické výkony na osoby bez oficiálního lékařského vzdělání, jako byli bradýři nebo lazebníci.

Nejčastěji se uvádí, že prvním odpůrcem scholastické medicíny byl až Paracelsus (1493/94–1541), renesanční učenec a bouřlivák. Měl sice předchůdce, ovšem Paracelsovou výhodou byl knihtisk, jímž se informace šířila mnohem více než opisováním rukopisů. To je jedním z důvodů, proč dílo ***Antipocras*** („Proti Hippokratovi"), nemělo takový dopad. Vzniklo totiž asi v sedmdesátých letech 13. století a jeho autor, dominikánský mnich známý jako Nicolas Polonius (Mikuláš Polský), zde a v dalších spisech napsal, že léčebné metody hippokratovských lékařů nejsou nic jiného než lži maskované uhlazenými slovy, které slouží k tomu, aby naplnily kapsy lékařů a rozmnožily řady zemřelých pacientů.

Nicolas vystudoval renomovanou univerzitu v Montpellieru a zde pak prožil asi dvacet let, načež působil jako lékař v jednom z klášterů v Krakově. Tento muž ostře zaútočil proti scholastické medicíně, jíž vytýkal, že se slepě drží starých autorit, místo aby věnovala pozornost praktickým znalostem, zkušenostem s léčením. ***„Odmítám autoritu Galénovu, jenž praví – lékaři, jak můžeš léčit, když jsi neznalý příčiny? Galéne, ukáži ti, že léčení se dá stejně dobře provést i bez znalosti příčiny.“*** Je to námět delší diskuse, podstatné je, že tehdy nebyla známa příčina skoro žádné choroby. Lékař se musel spoléhat na jisté základní znalosti, a hlavně na praktickou zkušenost, což Nicolas činil. Někteří historikové uvádějí, že byl svým způsobem zakladatelem „alternativní medicíny“ tím, že prosazoval postupy výrazně odlišné od uznávaných tehdejší univerzitní medicínou.

Jeho metody však byly neortodoxní. V díle ***Experimenta*** o sobě píše, že ***„byl mužem tak zkušeným, že se do té doby nevěřilo, že by mohl být někdo jemu podobný, a nelze doufat pro budoucnost*** [že se takový najde]***, jak je patrné z jeho zázračných prací, kdy provedl znamenitá a náhlá vyléčení v různých zemích a oblastech.“*** Skromnost nebyla silnou stránkou tohoto dominikána. Vyžadoval, aby léčebné postupy byly „přirozené“, přičemž připisoval mimořádné účinky ropuchám, štírům, ještěrkám a hadům.

Pro odstranění žlučových kamenů měl pacient pít dvakrát denně víno, v němž je rozpuštěn Nicolasův ***pulvis serpentis***, „hadí prášek“. Aby byl přípravek účinnější, měl se přidat prášek z ropuch a nejmocněji působila směs prášků z ropuch, štírů a hadů. Na slabé srdce a také na bolesti očí předepisoval pilulky z usušených ropuch, ovšem největší oblibě, jako lék na různé neduhy, se u něj těšilo maso hadů v různých úpravách. Doporučoval králům a šlechticům, aby ho měli v každém jídle. Právě naznačený výběr léků byl rozhodně neobvyklý. Nicolas vycházel z toho, že Bůh rozdělil zázračné účinky na všechno v přírodě, a ***„čím hnusnější, ohavnější a obyčejnější věci to jsou, tím víc se podílejí na tomto zázračném účinku“.***

Nicolas byl mnich, vycházel z křesťanských úvah – můžeme znát a poznat jen to, co nám sám Bůh odhalí. Na tato odhalení nelze přijít spekulativními teoriemi scholastiků, ale zkušeností, takže, jak napsal, prostí lidé ve vesnici mají hlubší vhled do tajemství přírody než učení lékaři. Proto se rozhodl sepsat svoje zkušenosti a poskytnout je obyčejnému člověku.

Tento učenec naznačil existenci dvou světů v tehdejší vědě a samozřejmě tím i v medicíně. Jedním byla ***via rationis***, „cesta rozumu“, druhým pak ***via experimentalis***, „cesta pokusu“, přesněji cesta zkušenosti. Skutečně tomu tak bylo – učení univerzitní mistři kráčející „cestou rozumu“ rozvíjeli hlubokomyslné teorie původu chorob a jejich léčení vycházející z kapacit minulosti, ale nejeden z nich, když došlo k léčení, se vydal na cestu pokusu. Používal ***experimenta***, jak bývaly nazývány jednoduché léky běžně známé kořenářkám.

Prof. RNDr. Vladimír Karpenko, CSc.
Přírodovědecká fakulta UK

Vystudoval Přírodovědeckou fakultu UK v Praze. Na této škole se zabývá biofyzikální chemií a dějinami chemie. Z obou oborů publikoval přibližně sto původních vědeckých prací v mezinárodních časopisech. Je autorem knih Alchymie – dcera omylu (1988), Tajemství magických čtverců (1997), Alchymie. Nauka mezi snem a skutečností (2007), Alchymie. Svět pohádek a legend (2008) a kapitol v dalších knihách. Autorsky i redakčně se podílel na monografii Ivo Purš, Vladimír Karpenko (ed.): Alchymie a Rudolf II. (Hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století), která by měla v brzké době vyjít také v anglické mutaci. S prof. RNDr. M. Kodíčkem, CSc., je autorem učebnice Biofyzikální chemie (3. vyd. 2013).

pozvánka

17. března 2015, Praha

FarmaKon konference

- Globální pohled na farmaceutický sektor
- Trendy farmaceutického trhu
- Změny legislativy a očekávaný vývoj lékové regulace z pohledu MZdČR
- SÚKL a jeho pohled na regulaci léčiv v roce 2015
- Rozhodovací praxe regulačních autorit v řízení o cenách a úhradách léčiv
- Lékárny - aktuální situace v oblasti léků
- Ujednání zdravotních pojišťoven o cenách a úhradách
- Dohody zdravotních pojišťoven a výrobců o dodávkách léků – dopady, rizika a očekávání
- Regulace reklamy, propagace a prodej léčivých přípravků

31. března – 1. dubna 2015, Praha

Certifikovaný Regulatory Affairs Manager-seminář

- Úvod do registrace léčiv
- Aktuální přehled registrační legislativy v ČR a EU
- Procedury registrace - schvalovací řízení a jejich specifika
- Typy registračních procedur
- Průběh registračního řízení
- Životní cyklus přípravku a změny v registraci
- Registrační dokumentace a ostatní podklady pro registraci léčivého přípravku
- Význam klinického hodnocení léčiv pro registrační dokumentaci
- Referral Procedures a související problematika
- Souhrn údajů o přípravku, PIL – právní úprava, zkušenosti z praxe

31. března 2015, Praha

Správná distribuční praxe léčivých přípravků a řízení rizik během distribuce - seminář

- Aktuální legislativa správné distribuční praxe léčivých přípravků
- Kontrolní činnost SÚKL v oblasti distribuce léčivých přípravků
- Praktické příklady a nejčastější otázky při dodržování zásad SDP
- Řízení rizik během distribuce léčiv

conforum
konferenceseminare.cz